

Diplomația Vechiului Regat
1878-1914

Rudolf DINU (n. 1973) este profesor univ. dr. la Facultatea de Istorie a Universității din București și director al *Accademia di Romania in Roma*. Între 2011 și 2018 a condus Institutul Român de Cultură și Cercetare Umanistică de la Veneția. Este membru al *International Committee of Editors of Diplomatic Documents* și președinte al Grupului Român de Istorie a Risorgimento-ului – *Gruppi Esteri, Istituto per la Storia del Risorgimento Italiano* (Roma, Italia). Din 2005 coordonează editarea seriei I a colecției *Documente Diplomatice Române*. Este autorul volumelor *L'avamposto sul Danubio della Triplice Alleanza. Diplomazia e politica di sicurezza nella Romania di re Carlo I (1878-1914)*, Roma, Aracne, 2015; *Diplomația Vechiului Regat, 1878-1914. Studii* (București, Monitorul Oficial – Presa Universitară Clujeană, 2014); *Studi italo-romeni. Diplomazia e società, 1879-1914* (Ed. Militară, 2007, 2009²); *Romanian Diplomacy. An Illustrated History, 1862-1947* (împreună cu Laurențiu Constantiniu și Dinu C. Giurescu, Monitorul Oficial, 2010, 2011).

Împreună cu Antonio D'Alessandri a coordonat și a editat volumele *Il Sud-Est europeo e le Grandi Potenze. Questioni nazionali e ambizioni egemoniche dopo il Congresso di Berlino* (Roma, RomaTre Press, 2020) și *Fra neutralità e conflitto. L'Italia, la Romania e le Guerre balcaniche*, collana „Biblioteca della Nuova Rivista Storica”, № 45 (Roma, Società Editrice Dante Alighieri, 2014). Pentru colecția *Documenta* a Editurii Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași a editat, alături de Adrian Bogdan Ceobanu, volumele *Alexandru Em. Lahovari. Note, Amintiri, Corespondență diplomatică oficială și personală (1877-1914): Paris, Petersburg, București, Roma* (Iași, 2013) și *Gheorghe Rosetti-Solescu. Corespondența diplomatică personală și oficială (1895-1911). Petersburg* (Iași, 2016). Împreună cu prof. Ion Bulei a editat volumele *35 anni di relazioni italo-romene, 1879-1914. Documenti diplomatici italiani* (Univers Enciclopedic, 2001) și *La Romania nella Grande Guerra, 1914-1918. Documenti diplomatici e militari italiani* (Ed. Militară, 2006).

Rudolf DINU

Diplomația Vechiului Regat

1878-1914

Studii

Ediția a II-a, adăugită

CARTIER
i s t o r i c

CARTIER

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.

Tel./fax: 022 20 34 91, tel.: 022 24 01 95. E-mail: vanzari@cartier.md

Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2, București.

Tel/fax: 021 210 80 51. E-mail: codex@cartier.ro

cartier.ro

cartier.md

Cărțile Cartier pot fi procurate online pe cartier.ro & cartier.md

și în toate librăriile bune din România și Republica Moldova.

Cartier eBooks pot fi procurate pe iBooks și pe cartier.ro & cartier.md

LIBRĂRIILE CARTIER

Librăria din Centru, bd. Ștefan cel Mare, nr. 126, Chișinău. Tel./fax: 022 21 42 03.

E-mail: librariadincentru@cartier.md

Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău. Tel.: 022 24 10 00.

E-mail: librariadinhol@cartier.md

Librărie online, cartier.ro, tel. 0785 199 823.

E-mail: codex@cartier.ro

Librărie online, cartier.md, tel. 068 555 579.

E-mail: vanzari@cartier.md

Comenzi CARTEA PRIN POȘTĂ

CODEX 2000, Str. Toamnei, nr. 24, sectorul 2, 020712 București, România.

Tel./fax: (021) 210.80.51. E-mail: codex@cartier.ro

Taxele poștale sunt suportate de editură.

Colecția *Cartier istoric* este coordonată de Virgil Păslariuc

Editor: Gheorghe Erizanu

Lector: Valentin Guțu

Coperta seriei: Vitalie Coroban

Coperta: Vitalie Coroban

Design/tehnoredactare: Valeria Idjilov

Prepress: Editura Cartier

Tipărită la Bons Offices

Rudolf Dinu

DIPLOMAȚIA VECHIULUI REGAT

Ediția a II-a, adăugită, aprilie 2024

© 2024, Editura Cartier pentru prezenta ediție. Toate drepturile rezervate.

Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Dinu, Rudolf.

Diplomația Vechiului Regat, 1878-1914: Studii / Rudolf Dinu. – Ed. a 2-a, adăugită. –

Chișinău: Cartier, 2024 (Bons Offices). – 454, [1] p. : il. –

(Cartier istoric / colecție coordonată de Virgil Păslariuc, ISBN 978-9975-79-902-7).

Referințe bibliogr. în subsol. – Ind. de nume proprii: p. 445-455. – [500] ex.

ISBN 978-9975-86-756-6.

327+94(498)*1878/1914"

D 49

Mamei mele, Paula

Lista abrevierilor

ACS	Archivio Centrale dello Stato – Roma
AMAE	Arhiva Ministerului Afacerilor Externe – București
ANIC	Arhivele Naționale Istorice Centrale – București
ASDMAE	Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri – Roma
BAR	Biblioteca Academiei Române – București
BN	Biblioteca Națională – București
DDF	Ministère des affaires étrangères. Commission de publication des documents relatifs aux origines de la guerre de 1914 – <i>Documents Diplomatiques Français</i> . 1871-1914. 3e Série (1911-1914), Tome 5 (5 décembre 1912 – 14 mars 1913), Paris, Imprimerie Nationale, A. Costes, L'Europe Nouvelle, 1933
DDI	Ministero degli Affari Esteri – Commissione per la Pubblicazione dei documenti diplomatici, <i>I Documenti Diplomatici Italiani</i> , seconda serie (1870-1896), vol. XII-XXVI; terza serie (1896-1907), vol. I-V, quarta serie (1908-1914), vol. XII, Roma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 1953-2000
DDR	Ministerul Afacerilor Externe – Institutul Diplomatic Român, <i>Documente diplomatice române</i> , seria I (1859-1918), vol. 11 (1883), București, Ed. Academiei Române, 2006; vol. 12 (1884-1885), Râmnicu Vâlcea, Ed. Conphys, 2010

- GP *Die Grosse Politik der europäischen Kabinette, 1871-1914*, Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte M. B. H., vol. III, V, VI, VII, XVIII/2, 1922-1926
- HHStA, PA I Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien, Politische Archiv I
- Pribram, I Alfred F. Pribram, *Les traités politiques secrets de l'Autriche-Hongrie, 1879-1914*, Paris, Alfred Costes Éditeur, vol. I, 1923
- R Raport
- SP Scrisoare particulară
- T Telegramă
- 35 anni *35 anni di relazioni italo-romene, 1879-1914. Documenti diplomatici italiani* (a cura di Rudolf DINU, Ion BULEI), București, Ed. Univers Enciclopedic, 2001
- 1918 la Români. Documente externe, I *1918 la Români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe, 1879-1916*, vol. I, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1983

Prefață

Acest binevenit volum de studii ne prezintă chestiuni fundamentale ale politicii externe românești de la obținerea independenței până la izbucnirea Primului Război Mondial. Profesorul Rudolf Dinu, ale cărui numeroase lucrări conturează un desăvârșit istoric al diplomației, abordează cu această ocazie politica externă a României din două perspective majore: obiectivele sale generale și personalitățile diplomatice care au făcut-o să funcționeze.

Rudolf Dinu clarifică faptul că, până spre sfârșitul perioadei 1883-1914, alianța cu Austro-Ungaria și cu Germania a constituit fundamentul relațiilor externe ale României. Regele Carol și principalii săi consilieri erau determinați să mențină această relație cât mai fermă și stabilă cu putință în condițiile în care ei au încheiat acordul din 1883, în primul rând pentru a se proteja în fața incertitudinilor sistemului internațional, în special în fața amenințării la adresa independenței țării pe care o percepeau din partea Rusiei. Cu toate că, după cum profesorul Dinu subliniază, Germania, cu forța sa militară și economică, a reprezentat constant pentru români elementul-cheie în cadrul alianței, aceștia au făcut totuși din viabilitatea politică a Monarhiei Dualiste piatra de temelie a activității lor diplomatice. Deși relațiile dintre cele două state au fost uneori încordate și cu toate că nu avem de a face cu o cordialitate autentică, oamenii de stat români nu au luat în considerare în mod serios vreo alternativă la această alianță până în anii imediat anteriori Primului Război Mondial. Într-adevăr, după cum Rudolf Dinu subliniază, aceștia și-au dorit întărirea legăturilor cu Tripla Alianță prin acederea la statutul de partener egal, așa încât aceasta să se transforme într-o Cvadruplă Alianță, însă Germania a respins ideea.

De o importanță considerabilă în elucidarea politicii externe românești este legătura pe care autorul o face între alianța Româ-

niei cu Austro-Ungaria și interesele sale la sud de Dunăre. Sub acest aspect, relația cu Bulgaria a constituit o preocupare primordială. Într-un fel, Bulgaria naționalistă, căutând să își extindă frontierele și să se transforme într-o Bulgarie Mare, devenise un competitor serios pentru România ca putere regională în Europa de sud-est, recunoscută ca atare de către marile puteri. Oamenii de stat români erau hotărâți să revendice compensații echivalente pentru orice achiziție teritorială a Bulgariei.

Rudolf Dinu stabilește o legătură între așa-zisa inițiativă macedoneană a românilor (sprijin pentru drepturile lingvistice și culturale ale aromânilor) și rivalitatea cu Bulgaria. Însă, totodată, ne atrage atenția și asupra faptului că regele Carol și unii dintre consilierii săi, precum și Ministerul de Externe de la Viena au salutat implicarea României în Macedonia ca pe un mijloc de a abate opinia publică românească de la chestiunea tot mai spinoasă a drepturilor pentru românii din Transilvania. Refuzul conducerii maghiare de la Budapesta de a recunoaște individualitatea națională a acestora din urmă și de a le garanta astfel unele forme de autonomie culturală și chiar administrativă devenea un obstacol în cadrul cooperării româno-austro-ungare care, odată cu trecerea timpului, va submina aderarea României la alianță.

Cu toate acestea, după cum subliniază Rudolf Dinu, poate că o amenințare și mai mare și imediată împotriva înțelegerii o constituia bunăvoința manifestată de Austro-Ungaria față de Bulgaria și eșecul acesteia de a oferi României sprijinul pe care oamenii de stat români îl așteptau din partea unui aliat. Austro-Ungaria a fost înclinată să caute bune relații cu Bulgaria ca parte a politicii sale de control și reținere a Serbiei. România, pe de altă parte, respinsese o propunere de alianță venită din partea Serbiei pentru a menaja, într-o oarecare măsură, relația cu Austro-Ungaria. În orice caz, în miezul disputei României cu Bulgaria, după cum evidențiază clar autorul, se afla permanenta temere față de Rusia și utilizarea Bulgariei de către aceasta ca pion pentru dobândirea supremației în regiune, aducând astfel România în sfera sa de influență.

Printr-o amplă expunere a principiilor de bază ale politicii externe românești ca fundament, Rudolf Dinu analizează carierele a trei

oficiali responsabili cu implementarea ei. Înainte de toate, el arată cum cei care au intrat în serviciul diplomatic și-au datorat numirile în principal poziției sociale, averii și studiilor. Astfel, aceștia constituiau o elită în ale cărei rânduri se putea accede doar în condițiile în care cea mai înaltă autoritate, și anume regele și conducerea politică, era convinsă că doritorii întruneau calitățile necesare pentru a reprezenta interesele statului la un nivel european.

Rudolf Dinu îl oferă ca model pe Alexandru Emanuel Lahovari, desăvârșitul profesionist care a făcut din diplomație menirea vieții sale. El îi urmărește cariera de la începuturi, pe când activa ca atașat și secretar la legația din Paris în 1877, de-a lungul celor șase ani ca ministru la Roma în 1893-1899. Se folosește de această oportunitate pentru a ne iniția în mecanismul de funcționare a serviciului diplomatic român, în special în multiplele responsabilități aflate în sarcina unui șef de misiune dintr-o importantă capitală europeană. Este evident că poziția socială și educația lui Lahovari l-au ajutat să acționeze cu încredere în sofisticata și uneori mai puțin sofisticata lume a diplomației internaționale.

Nicolae Fleva, politician (notoriu ca primar al Bucureștiului) și jurnalist, a fost într-un fel opusul aristocraticului Lahovari. Cu toate acestea, el era potrivit pentru a reprezenta interesele României ca ministru la Roma (1901-1909) datorită studiilor sale din Italia, cunoașterii limbii și simpatiei față de acea țară. Rudolf Dinu apreciază numirea acestuia ca ministru drept un exemplu tipic pentru modul în care autoritățile române își selectau trimișii. Însă ceea ce îl interesează în mod deosebit este natura modului de comunicare al unui trimis cu Ministerul Afacerilor Străine de la București. El publică două scrisori scrise de Fleva în 1901. Prima dintre acestea, adresată lui Alexandru Marghiloman, reprezintă un raport oficial ca multe altele. Cea de a doua, către Dimitrie A. Sturdza, este o scrisoare privată, o categorie a corespondenței diplomatice despre care Rudolf Dinu este convins că merită o mai mare atenție din partea istoricilor decât a primit.

Autorul își întregeste argumentația privind valoarea corespondenței private a diplomaților printr-o analiză perceptivă a corespondenței lui Alexandru Marghiloman cu diplomați români și

străini, pe când ocupa funcția de ministru al afacerilor străine în 1900-1901. Scrisorile sale scot la lumină modul în care acesta maneuvra chestiunile oficiale și delicatețea cu care aborda sensibilitățile individuale. Cu toate că el nu avusese experiență anterioară în domeniul diplomației și își datora numirea asocierilor politice, Rudolf Dinu clarifică cât de bine s-a folosit acesta de imparțialitatea și puterea sa de analiză pentru a trata chestiunile complexe apărute în timpul mandatului său.

Studiile reunite în acest volum aprofundează înțelegerea noastră asupra modalităților în care România și-a organizat și a condus relațiile externe de-a lungul criticei perioade de la Independență la Primul Război Mondial. Ele ne vorbesc, de asemenea, despre personajele care au pus în practică aceste politici și care au servit, într-un fel, ca față a diplomației românești. Aceste eseuri merită toată atenția, dat fiind că ele se bazează pe o cercetare laborioasă a documentelor de arhivă și pe o deplină stăpânire a literaturii de specialitate, dar și pentru că ele propun abordări originale asupra teoriei și practicii diplomației.

Prof. dr. Keith HITCHINS,
University of Illinois at Urbana-Champaign

Nota introductivă

Studiile reunite în acest volum au un argument comun: acțiunea externă a României la finele veacului al XIX-lea. În paginile lor analizez o serie de aspecte definitorii ale diplomației Vechiului Regat (1878-1914), fiind discutate atât politica externă și strategiile de securitate dezvoltate de statul român în epoca regelui Carol I, cât și rolul structurilor guvernamentale abilitate și al elitei diplomatice în proiectarea și gestionarea strategiilor de politică externă ale României.

Așadar, sintagma diplomație se regăsește în paginile cărții atât cu sensul de politică externă și de securitate a statului român, cât și cu acela de proces de negociere și deliberare prin intermediul căruia comunitatea epistemologică a diplomaților și decidenții abilitați promovează pacea și cooperarea între state.

Acest volum nu este o istorie diplomatică în sensul tradițional. Nu încearcă să reconstituie cursul multiplelor interacțiuni ale României cu comunitatea internațională. Lucrarea aduce în discuție condițiile în care, după obținerea independenței de stat, guvernul român și-a definit și a construit strategia de securitate, bazată pe alianța cu Imperiile Centrale, precum și realitățile care l-au determinat să devină „consumator” de securitate, alăturându-se uneia dintre cele mai stabile și mai performante alianțe în care România a fost parte înainte de NATO.

Sunt prezentate caracteristicile structurale ale sistemului de securitate în care România a devenit parte începând cu anul 1883, funcția primară a acestui mecanism, precum și modul în care comportamentul internațional al României a fost influențat și modelat de acest parteneriat. Sunt punctate aspectele esențiale ale evoluției raporturilor Vechiului Regat Român cu Tripla Alianță, până în preajma Primului Război Mondial, cu precădere momentele de recalibrare.

Sunt ilustrate, în fine, instituțiile și entitățile prin intermediul căroro România independentă a interacționat în sistemul internațional (Coroana, Ministerul Afacerilor Străine și elita diplomatică) și este analizat rolul lor, colectiv și individual, în definirea strategiilor de politică externă. Sunt urmărite motivațiile decidenților și percepțiile elitei care au dat formă politicii externe românești la finele veacului al XIX-lea, în discuție fiind, în egală măsură, instituțiile, corpul diplomatic și personalitățile care au operat în numele României în arena internațională.

Părți din studiile incluse în acest volum au apărut în cuprinsul a diferite lucrări sau periodice de specialitate. Datele bibliografice ale respectivelor publicații au fost indicate într-o notă de subsol pentru fiecare caz în parte. Reunirea lor în acest volum este o cale de a le face mai accesibile, dar nu numai.

Ultimele trei studii (VII, VIII, IX) care întregesc ediția de față tratează cu precădere aspecte ale acțiunii externe a României în perioada Războaielor Balcanice (1912-1913) și a crizei din iulie 1914, evidențiind momentele finale ale relației României cu Tripla Alianță.

Explorând arcanele diplomației Vechiului Regat, am contractat o datorie intelectuală considerabilă față de numeroși profesori și colegi de breaslă. Conversațiile și schimbul de opinii cu Gheorghe Zbucnea, Ion Bulei, Francesco Guida, Valentin Stan, Daniel Cain, Adrian-Bogdan Ceobanu, Claudiu Topor, Laurențiu Constantiniu, Alberto Basciani, Antonio D'Alessandri, Emanuela Costantini mi-au permis să-mi îmbunătățesc substanțial argumentația. Bogdan Antoniu mi-a oferit de-a lungul timpului prețioase informații despre teoria deciziilor, iar Alin Matei mi-a atras atenția asupra unor importante publicații de specialitate. Tuturor le exprim gratitudinea mea.

Îi sunt recunoscător doamnei profesoare Elena Siupiur, pentru tot ceea ce m-a învățat despre studiul elitelor profesionale, din perspectivă prosopografică și nu numai.

Un gând special de recunoștință este închinat regretatului profesor Keith Hitchins, care în urmă cu aproape zece ani a acceptat cu multă căldură și generozitate să citească volumul și să-l recomande în prefața pe care o semnează.

Mulțumirile mele se îndreaptă, de asemenea, către toți cei care m-au ajutat să deslușesc sursele germane: în primul rând către doamna profesoară Anca Graziella Moga, cu care am avut bucuria și plăcerea să colaborez în ultimii ani pentru editarea volumelor primei serii a colecției de *Documente Diplomatice Române*, și către Flavia Jerca. Cristina Diac merită o mențiune specială. Și-a făcut timp în programul-i aglomerat pentru a citi întregul manuscris și, cu obișnuita-i acribie, a făcut numeroase sugestii pentru îmbunătățirea lui stilistică. Îi mulțumesc cu toată prietenia.

Pentru ajutorul oferit în consultarea materialului documentar mulțumesc călduros prietenului Șerban Marin și întregului personal de la sala de studiu a Arhivelor Naționale, domnului Dan Taloș de la Arhiva Diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe și colegilor săi, doamnei Elena Cristescu, domnului Emanuel Bădescu și întregului personal al Cabinetului de manuscrise și stampe al Bibliotecii Academiei Române, doamnei Adriana Dumitran de la Secția de manuscrise a Bibliotecii Naționale, domnului Constantin Ilie, director adjunct al Muzeului Național de Istorie a României, domnului Adrian Stan, cercetător la Muzeul Județean de Arheologie și Istorie Prahova, doamnei Stefania Ruggeri și colegilor de la Arhiva Istoric-Diplomatică a Ministerului Italian al Afacerilor Externe din Roma.

Mulțumesc, de asemenea, acelor persoane și instituții fără de care apariția acestui volum nu ar fi fost posibilă. În primul rând, domnului Gheorghe Erizanu, doamnei Valeria Idjilov și echipei Editurii Cartier pentru căldura și profesionalismul cu care au îmbrățișat acest proiect, precum și pentru ajutorul și asistența oferite în pregătirea pentru tipar a textului, profesorului Alberto Basciani pentru bunăvoința și prietenia cu care a sprijinit înscrierea volumului meu în programul de publicații al prestigioasei edituri Cartier, precum și domnului Cătălin Dincă pentru ajutorul logistic indispensabil oricărei întreprinderi de acest fel.

Indiferent cât valorează ceea ce am adunat în acest volum, el a beneficiat cu siguranță de pe urma ajutorului tuturor celor amintiți mai sus. Responsabilitatea pentru greșeli și omisiuni este numai a mea.

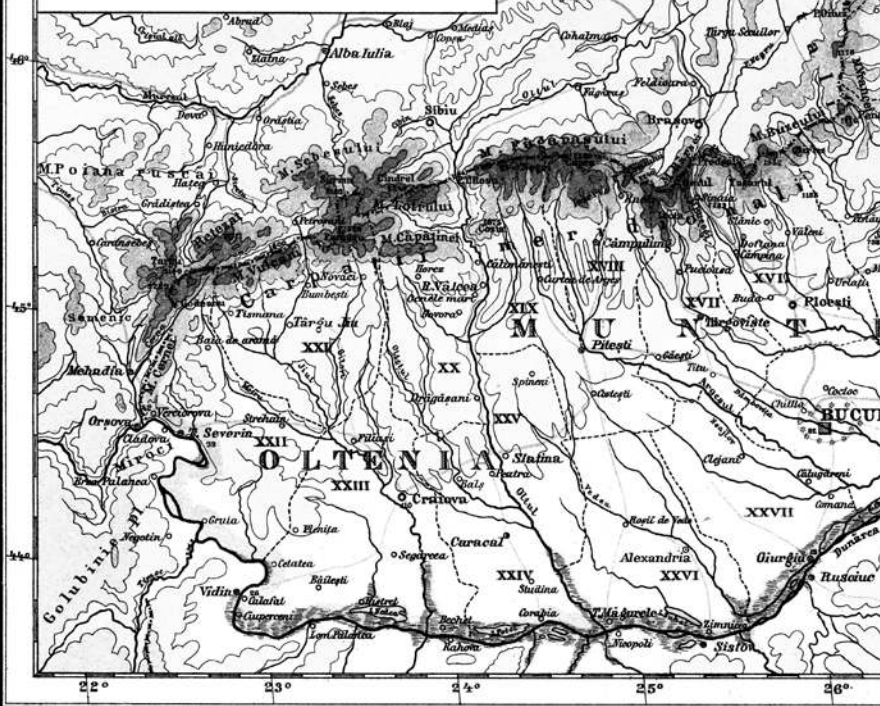
Rudolf DINU

DAS KÖNIGREICH RUMÄNIEN

Erklärung

	Über 2000 Meter		Landesgrenze
	Von 1500-2000		Bezirksgrenze
	1000-1500		Eisenbahnen
	500-1000		STÄDTE über 100000 Einw.
	200-500		Städte 50000
	Unter 200		Städte 25000
	Uberschneemungsgebiet		Städte 10000
			Städtch. u. Dorf unter 10000
			Pässe
			Fortz

Maassstab 1:2400000

Capitolul I

Diplomația Vechiului Regat, 1878-1914: management, obiective, evoluție¹

Diplomația Vechiului Regat subîntinde arcul temporal cuprins între Războiul de Independență din 1877-1878 și dispariția regelui Carol I, în octombrie 1914. Oarecum bizar, istoria ei nu a fost niciodată scrisă detașat și pe de-a întregul obiectiv, în ciuda performanțelor indiscutabile, a constanței și a credibilității de care s-a bucurat, ori a prudenței ce a caracterizat-o mai bine de treizeci de ani.

Istoriografia românească a interpretat de cele mai multe ori diplomația antebelică nu conform substanței și logicii sale, ci ca premisă pentru ce a urmat. Această manieră de interpretare a condus, inevitabil, la suprapunerea artificială a două Româniii sensibil diferite: cea din epoca post-Berlin cu ceea ce rezultase la finele Primului Război Mondial. Elementele sale definitorii – cu precădere strategia de securitate construită după 1883 pe colaborarea cu Imperiile Centrale – au fost în permanență apreciate negativ și descrise prin prisma realităților postbelice. Și asta în condițiile în care obiectivele acestei politici – centrate pe ideea de securitate a spațiului românesc – au fost sensibil altele decât acelea ale politicii promovate de decidenții ce i-au succedat primului rege al României moderne.

1 O versiune primară a acestui studiu a fost publicată în Gheorghe Cliveti, Adrian-Bogdan Ceobanu, Ionuț Nistor (coord.), *Cultură, politică și societate în timpul domniei lui Carol I. 130 de ani de la proclamarea Regatului Român*, Iași, Ed. Demiurg, 2011, p. 121-146.

Ipotezele și observațiile expuse de prezentul material încearcă să iasă din schema anterioară de tratare a diplomației Vechiului Regat, abuziv comparată cu direcțiile post-1914 și făcută să pară, din acest motiv, o paranteză aberantă.

Oamenii și instituțiile

Unul dintre aspectele care particularizează perioada premergătoare Conflagrației Mondiale privește instituțiile abilitate să gestioneze politica externă și mecanismele decizionale specifice lor. La finele veacului al XIX-lea, diplomația secretă, dinastică reprezenta încă marca generală a peisajului guvernamental european.

În întreaga Europă monarhică, la Berlin, Petersburg, Roma, Londra, Viena, Bruxelles ori București, suveranii au fost factorii de decizie de prim rang. Urmând o tradiție care ținea de modernitatea timpurie, suveranii secolului al XIX-lea au continuat să acorde o importanță deosebită prerogativelor în acest domeniu. Și a fost cazul nu doar al celor care dispuneau de puteri excepționale (țarul Rusiei² sau sultanul Imperiului Otoman), ci și al monarhilor constituționali: împăratul Franz Joseph al Austro-Ungariei, împărații germani Wilhelm I și Wilhelm al II-lea, reginele și regii Marii Britanii, de la Victoria la Edward al VII-lea și George al VI-lea, regele Belgiei, Leopold al II-lea etc.³ Motiv pentru care, în veacul al XIX-lea, până

2 Vezi David Schimmelpenninck van der Oye, *Russian foreign policy: 1815-1917*, în *The Cambridge History of Russia, vol. II, Imperial Russia, 1689-1917* (editor Dominic Lieven), Cambridge, Cambridge University Press, 2006, p. 572-573.

3 Vezi John Röhl, *The Kingship mechanism in the Kaiserreich*, în idem, *The Kaiser and his Court. Wilhelm II and the government of Germany*, Cambridge University Press, 1994, p. 107-131; Paul Kennedy, *The Kaiser and German Weltpolitik: reflexions on Wilhelm II's place in the making of German foreign policy*, în John C.G. Röhl, Nicolaus Sombart (editors), *Kaiser Wilhelm II New Interpretations. The Corfu Papers*, Cambridge, Cambridge University Press, 1982, p. 143-168; Keith Robbins, *The Monarch's Concept of Foreign Policy: Victoria and Edward VII*, în Adolf M. Birke, Magnus Rechten, Alaric Searle (editors), *An Anglo-German Dialogue: The Munich Lectures on the History of International Relations* (Prinz-Albert-Studien 17), München, K.G. Saur Verlag, 2000, p. 115-130; T.G. Otte, *The Foreign Office Mind. The Making of British Foreign Policy, 1865-1914*, Cambridge, Cambridge University Press, 2011, p. 1-22, 80-149; Samuel R. Williamson, *Austria-Hungary and the Origins of the First*